

УДК 330.1.009.12

Ходжаян А.О.

ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ В ГЛОБАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ

Проаналізовано проблеми і перспективи інтеграції економіки України в світові товарні ринки; визначено місце і конкурентні позиції національної економіки в глобальному середовищі. Обґрунтовано необхідність зменшення залежності економіки країни від кон'юнктури зовнішніх ринків і мобілізації внутрішніх ресурсів в умовах недостатнього рівня конкурентоспроможності і впливу держави на світогосподарські процеси.

There are analyzed the problems and prospects of integration of the Ukrainian economy in the world commodity markets. The place and the competitive position of the national economy in a global environment are determined. It is pointed the necessary of reducing of the country's economy depends on external market conditions and the mobilization of domestic resources in terms of competitiveness lack and the state impact on the global economy processes.

Функціонування і взаємодія національних економік в глобальному економічному просторі відбувається на тлі двох різноспрямованих тенденцій, які чітко намітилися наприкінці ХХ століття: інтеграції, яка виявляється через механізми міжнародного руху товарів, послуг, факторів виробництва, інформації, технологій, спільного вирішення проблем глобальної безпеки, і дезінтеграції, презентованої існуючою центр-периферійною архітектурою світогосподарського устрою з притаманною їй диспаритетністю у відносинах між країнами центру і периферії, посиленням конкуренції на світових ринках, зростанням нерівномірності економічного та соціального розвитку, застосуванням прихованих та явних протекціоністських заходів і, зрештою, політичним протистоянням та збройними конфліктами в різних регіонах світу.

Одним з напрямів наукових досліджень у сфері взаємодії національних економік в глобальному економічному середовищі є пошук оптимальної моделі формування зовнішньоекономічних зв'язків як чинника сприяння розвитку національного господарства та прогресивних структурних зрушень в економіці країни, що інтегрується. Вагомий внесок в дослідження цих питань зробили вчені-розробники теорій міжнародної торгівлі (А. Сміт, Д. Рікардо, Е. Хекшер, Б. Олін, П. Самуельсон, Р. Вернон, П. Кругман) [1,2], державного регулювання (Ф. Ліст, В. Рошер, Б. Гільдебранд, К. Кніс, Г. Шмоллер, Й. Брентано) [3,4], неотехнологічних теорій (М. Познер, Р. Вернон) [5,6], загальної теорії конкурентоспроможності (М. Портер, М. Енрайт, А. Чандлер, Дж. Даннінг) [7–10]. Дослідження проблем розвитку зовнішньоекономічних зв'язків та міжнародної інтеграції країн, зв'язку зовнішньоекономічних зрушень з економічним розвитком національної економіки презентовані в роботах Л. Антонюк, О. Білоруса, В. Гейця, Я. Жаліла, Д. Лук'яненка, А. Поручника, О. Рогача, В. Семиноженка, В. Сіденка, А. Філіпенка, О. Шниркова [11–15].

Не ставлячи під сумнів існування позитивних наслідків процесу економічної глобалізації як об'єктивної реальності, започаткованої з часів зародження товарообмінних операцій, позиція автора полягає в тому, що дана концепція має обмежене значення і може бути застосована країнами з високим рівнем економічного розвитку за умови здійснення виваженої збалансованої зовнішньоекономічної політики, яка б відповідала національним інтересам розвитку. Інтеграції країн з середнім та низьким рівнем розвитку у світовий економічний простір має передувати етап якісного і кількісного вдосконалення національної економічної системи на основі підвищення ефективності використання наявних ресурсів, інвестицій, технологій, якісних структурних зрушень в економіці,

формування конкурентного середовища і конкурентоспроможності національних виробників на внутрішніх ринках. В міру здійснення комплексу заходів щодо приведення різних сфер суспільного життя країни до рівня стандартів розвинутих країн, вона зможе з часом органічно вписатися в світові економічні структури.

Метою статті є визначення сприятливих чинників та перешкод для формування оптимальної моделі інтеграції національної економіки у світогосподарські процеси; дослідження конкурентних позицій національної економіки в глобальному середовищі; визначення загальних засад зовнішньоекономічної діяльності держави з позицій її сприяння збалансованому економічному зростанню.

Поглиблення інтеграції, прискорене відкриття національних економік здійснює неоднозначний вплив на розвиток країн світу, що функціонують в умовах жорсткої ринкової конкуренції. Для розвинутих країн відкриття кордонів збільшує можливості для залучення інвестицій, технологій, розширення ринків збуту, в слаборозвинутих - призводить до втрати їх потенціалу. Необґрунтовано високий рівень екзогенної залежності на початку трансформаційного періоду (1990-1999 рр.), не узгоджений з рівнем розвитку внутрішнього ринку, мав значні деструктивні наслідки для економіки України (див. табл. 1).

Таблиця 1

Екзогенна спрямованість і її негативні наслідки для економіки України в період (1990-1999 рр.)

Заходи	Наслідки
Іноземне фінансування за рахунок зовнішніх кредитів	Зростання зовнішньої заборгованості; фінансова нестабільність; нецільове використання коштів; політична і економічна залежність від країн кредиторів.
Орієнтація на зовнішні ринки	Сировинна спрямованість експорту; імпорт низькотехнологічної продукції; диспропорції технологічної і галузевої структури економіки під впливом зовнішнього попиту; вразливість до коливань світової кон'юнктури.
Реалізація цінових параметрів конкурентоспроможності, в т.ч. за рахунок дешевої робочої сили за рахунок дешевої сировини	низький рівень доходів населення; відсутність мотивації до підвищення продуктивності праці; міграція робочої сили; екологодеструктивний вплив на навколишнє середовище.
Лібералізація торгівлі і дерегулювання економіки	Тінізація економіки; подальше звуження місткості внутрішнього ринку

Ефект від зовнішніх зв'язків можливо отримувати лише за умови високого рівня конкурентоспроможності національної економіки та за наявності значного впливу держави на світогосподарські процеси. Попри позитивні ефекти глобалізації на кшталт передачі технологій, ресурсів та підвищення ефективності їх використання в рамках світового господарства, вплив на окремі національні господарства диференційований в

залежності від рівня розвитку і конкурентоспроможності країн, їх здатності впливати на умови зовнішньоекономічних стосунків з урахуванням національних інтересів.

Теоретики антиглобалістського спрямування вважають глобальну систему міжнародних стосунків грою з нульовою сумою, де ефект від зовнішніх зв'язків отримують, в першу чергу, розвинуті країни, нав'язуючи свої умови нееквівалентного обміну і інвестування, перерозподіляючи суспільне багатство неконкурентоспроможних націй на свою користь. Сучасні реалії підтверджують той факт, що країни технологічної периферії не мають можливості долучитися до інноваційних здобутків технологічних лідерів. Розвинуті країни панують на ринку високих технологій, при цьому дійсно високими технологіями вони переважно обмінюються між собою. Близько 90% новітніх технологій спрямовуються внутрішніми корпоративними каналами, що дає можливість максимізувати прибуток ТНК, зберігати їхнє технологічне лідерство. На протигагу теорії М. Познера, в якій обґрунтовується поступове зникнення технологічного розриву між країнами внаслідок копіювання запозичених технологій, емпіричні дані доводять, що технологічний розрив продовжує залишатись досить суттєвим, а між окремими групами країн навіть зростає (див. рис.1).

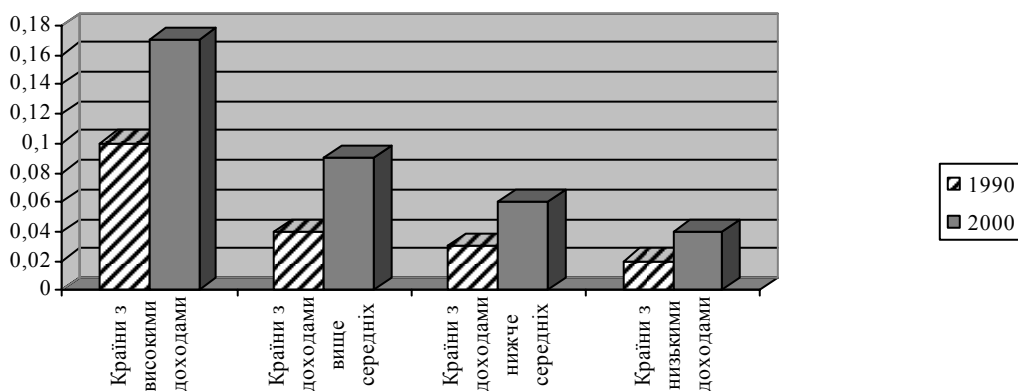

Рис. 1. Технологічний розрив між країнами з високими та низькими доходами (за Індексом технологічних досягнень)

* Джерело: [16]

Класичним поясненням консервації технологічного розриву є свідоме обмеження розвинутими країнами доступу країн-потенційних імітаторів до новітніх технологій на етапі їх впровадження і зростання [6]. Країни-інноватори, утримуючи контроль над базовими технологіями на світовому ринку за рахунок стримування дифузії технологій між країнами, забезпечують собі монопольне положення на світових ринках високотехнологічної продукції, переводячи країни з низьким рівнем доходів працевіткі та екологодеструктивні виробництва. На світовому ринку виділяються 7 провідних країн – технологічних лідерів (США, Японія, Фінляндія, Швеція, Великобританія, Німеччина, Корея), які контролюють 80 % ринку наукоємної продукції і займають перші позиції в рейтингу конкурентоспроможності, що підтверджує тісну кореляцію між рівнем інноваційного розвитку економіки і її місцем на світовому ринку. У той час, як у розвинених країнах світу 70 – 85 % ВВП формується за рахунок високотехнологічних виробництв, в Україні ця частка становить менше 6 %. При виробництві 0,49% світового ВВП частка наукоємної продукції України на світовому ринку становить 0,05 – 0,1 % (див. табл.2).

Таблиця 2.

Структура світового ринку високотехнологічної продукції по країнах , %

Країна	Частка світового ринку високотехнологічної продукції	Частка ВВП країни у світовому виробництві	Місце країни в рейтингу глобальної конкурентоспроможності
США	35,9	21,36	1
Японія	29,2	6,61	9
Німеччина	9,4	4,34	7
Великобританія	8,5	3,30	12
Франція	4,7	3,17	16
Китай	6,0	10,83	30
Росія	0,5	3,18	51
Україна	0,05-0,1	0,49	72

За даними: [17,18].

Неефективно використовуючи наявний виробничий і кадровий потенціал, розгалужену систему науково-дослідних закладів, які займаються фундаментальними та прикладними науковими розробками, Україна слабо представлена на світових ринках високотехнологічної продукції і, навіть, на ринках традиційних товарів з глибоким ступенем технологічної обробки. Натомість на світових ринках Україна презентована переважно в якості постачальника сировини і продукції з низьким рівнем доданої вартості. В товарній структурі експорту переважають чорні метали (34,3%), мінеральні продукти (10,5%), продукти рослинного походження низького ступеня переробки (8,3%), продукція хімічної промисловості (7,5%). Причому обсяги їх експорту за останній рік збільшились відповідно на 37,4%, 64,8%, 223%, 24,3%. Частка механічного обладнання складає 9,5%, транспортних засобів – 6,5%.

Сировинні виробництва хоча й забезпечують експортний потенціал країни, мають високий рівень капіталомісткості, відволікають значну частку паливно-енергетичних ресурсів, що імпортуються, провокують високу вразливість національної економіки до коливань світогосподарської кон'юнктури. Сировинний перекося експорту є відображенням:

- нераціональної структури економіки України, в якій переважають застарілі виробництва, сформовані ще в період індустріалізації;
- низького рівня технологічної конкурентоспроможності вітчизняного виробництва і його подальшої консервації через переважне інвестування в галузі третього технологічного укладу;
- неефективної податкової системи, яка зумовлює зростання податкового навантаження в міру нарощення доданої вартості;
- слабого захисту українських товаровиробників за кордоном і відсутності дієвої державної підтримки щодо сприяння просування високотехнологічних товарів національного виробництва на світові ринки;

Незважаючи на досить вагомий частку обробної промисловості (80,6%) в структурі економіки України, в її складі переважають виробництва з низьким ступенем переробки. Дані табл. 3 свідчать про відносно низький внесок галузей обробної промисловості в виробництво ВВП.

Внесок секторів економіки в ВВП (%)*

Країна	Сільське господарство	Добувна промисловість	Обробна промисловість	Сфера послуг
Фінляндія	2,9	7,6	22,0	67,5
Франція	2,2	7,7	13,0	76,9
Німеччина	0,9	6,7	23,0	69,4
Італія	2,3	8,5	18,4	70,9
Японія	2,0	9,0	21,0	68,0
Латвія	4,1	9,2	12,8	73,8
Росія	5,6	20,1	17,9	56,4
Швеція	1,1	8,2	20,0	70,7
Швейцарія	1,3	8,3	20,0	70,3
США	1,0	8,0	14,0	77,0
Україна	10,9	13,3	20,5	55,3

* За даними: [17].

Підвищення ефективності структури економіки характеризується зростанням внеску сфери послуг у виробництво ВВП. Попри високий внесок сфери послуг у виробництво ВВП України (55,3%), зовнішня торгівля послугами становить порівняно невелику частку від загального торговельного обороту і залишається на рівні нижче 20%. Серед галузей сфери послуг найвищі конкурентні переваги мають транспортні послуги, зокрема транзит природного газу з Росії в Західну Європу. Нереалізованими, виходячи з наявного людського, науково-технічного та природного потенціалу, залишаються інші види транспортних послуг: морські, повітряні, залізничні перевезення. Негативною тенденцією є те, що Україна не має високого рівня конкурентоспроможності у таких галузях сфери послуг, як різні комп'ютерні, страхові, ділові, професійні та технічні послуги, туристичні та ліцензійні послуги, які активно представлені в експорті країн технологічних лідерів. Саме ці сфери послуг, зважаючи на їх важливість для народного господарства країни в цілому, мають стати об'єктом державної політики підтримки та стимулювання експорту послуг на зовнішній ринок.

Важливу інформацію щодо впливу зовнішньої торгівлі на економічний розвиток країни дає аналіз умов торгівлі через співвідношення експортних і імпортних цін. В структурі українського експорту переважає продукція з низьким ступенем обробки, ціни на яку порівняно нижчі, ніж на технологічний імпорт, в якому існує нагальна потреба через неможливість проведення заміни зношених основних фондів реального сектору на власній технологічній основі. За роки незалежності ціни українського експорту зросли майже в 4,5 рази в той час як ціни на імпортну продукцію – в 6 разів [19; с.359]. Останні негативні тенденції ціноутворення на світових ринках, що характеризуються падінням світових цін на метали та зростанням цін на енергоносії, зумовили від'ємне сальдо у торгівлі товарами на рівні 18531942,9 тис. дол. США. Зазначені негативні чинники у зовнішній торгівлі в поєднанні з неадекватними протекціоністськими заходами щодо регулювання ЗЕД формують від'ємне сальдо торговельного балансу, провокують низку негативних ланцюгових реакцій в економіці: накопичення зовнішнього державного і корпоративного боргу, стрімку девальвацію національної валюти, інфляційні процеси, вимушено неефективну структуру експорту, звуження ємності внутрішнього ринку, зростання безробіття, вимушену міграцію робочої сили і утворюють реальну загрозу

збіднюючого економічного зростання, внаслідок випередження індексу цін імпорту над експортними цінами.

Стратегічним напрямом запобігання негативним тенденціям експортної спеціалізації країни є нарощення експортного потенціалу за рахунок підвищення конкурентоспроможності національного машинобудування, забезпечення випереджаючих темпів випуску існуючого асортименту наукоємної продукції, створення нових конкурентоспроможних зразків техніки, підвищення якості та ефективності виробництва на основі впровадження енерго- і матеріалозберігаючих технологій.

Основними напрямами стратегії інтеграції України до світового ринку має стати:

- структурна перебудова економіки на основі прискореного розвитку високотехнологічних галузей та наукоємної продукції;
- в умовах обмеженості внутрішніх фінансових ресурсів, залучення закордонних інвестицій та допомоги, при ефективному їх використанні та спрямуванні на модернізацію пріоритетних галузей національної економіки, які б забезпечили вихід українських експортерів на світові технологічні ринки;
- проведення тактики “експортного прориву”, яка передбачає, в умовах обмеженості ресурсів, нарощування експорту невеликої групи конкурентоспроможних товарів;
- диверсифікація товарної структури на користь експорту товарів з високим вмістом доданої вартості та низькою імпортоємністю, оскільки саме вони справляють найбільший вплив на динаміку ВВП і мають нижчу еластичність до коливань світогосподарської кон’юнктури;
- реалізація наявного транзитного потенціалу з урахуванням наявних газотранспортних магістралей, транзитних коридорів міжнародного значення, розгалуженої залізничної інфраструктури;
- удосконалення структури імпорту, надання переваги технологічному та такому, що стимулював би інноваційні процеси в країні;
- покращення стану платіжного балансу, скорочення некритичного імпорту товарів та розвиток імпортозамінюваних виробництв;
- при стратегічно привабливому європейському інтеграційному напрямку, в поточному моменті необхідно сприяти подальшому розвитку коопераційних зв’язків на Сході та традиційних зв’язків з Росією та країнами СНД, оскільки в даній схемі кооперації Україна має відносно високий вплив на умови торгівлі.

Таким чином, попри позитивні ефекти, які чинить глобалізація на світогосподарський розвиток, інтеграції країн з середнім та низьким рівнем розвитку у світовий економічний простір має передувати етап якісного і кількісного вдосконалення національної економічної системи на основі підвищення ефективності використання наявних ресурсів, інвестицій, технологій, якісних структурних зрушень в економіці, формування конкурентного середовища і конкурентоспроможності національних виробників на внутрішніх ринках. В міру здійснення комплексу заходів щодо приведення різних сфер суспільного життя країни до рівня стандартів розвинутих країн, вона зможе з часом органічно вписатися в світові економічні структури.

Проміжним етапом для глобальної інтеграції країн у світогосподарський простір є участь країн у регіональних виробничих системах з порівняно однаковими стартовими умовами та рівнем розвитку, які дозволяють: наростити потенціал виробництва за рахунок взаємної торгівлі між країнами, що інтегруються, розбудови регіональної інфраструктури, формування сприятливого інвестиційного середовища, розширення ємності ринків товарів, капіталів, праці, преференційного доступу до світових ринків в рамках регіональних утворень; сформувати систему ефективного захисту національних

виробників на зовнішніх ринках; адаптувати норми національного законодавства до прийнятих у світовій практиці стандартів; накопичити спеціальні знання і досвід роботи в сфері регулювання ЗЕД; підвищити власний статус в системі міжнародних рейтингових оцінок і довіру з боку іноземних інвесторів та кредиторів.

Необхідними факторами забезпечення позитивних наслідків залучення економіки України до світогосподарських процесів, формування сприятливих умов впливу зовнішньоекономічної діяльності на прогресивні структурні зрушення разом із збереженням господарського збалансування та рівноваги внутрішнього ринку є: зміна товарної структури експорту в бік високотехнологічних, наукоємних товарів; географічна диверсифікація експорту; підвищення конкурентоспроможності національної продукції, насамперед машинобудівної галузі, за ціновими та якісними параметрами; забезпечення стабільного макроекономічного, інституційного і політичного середовища; створення привабливого інвестиційного клімату; формування дієвого механізму захисту і підтримки національних виробників на зовнішніх ринках з метою недопущення елементів обмежувальної ділової практики та сприяння входження України на перспективні ємні ринки.

Література

1. Сміт А. Добробут націй. Дослідження про природу та причини добробуту націй: Пер. с англ. – К.: Port-Royal, 2001.– С. 13 –14.
2. Krugman P.R. International Trade and Income Distribution: a Reconsideration. NBER Working paper series, Working paper № 356, June 1979. – P. 22.
3. Лист Ф. Национальная система политической экономии, 1841 // 25 ключевых книг по экономике. – Изд-во «Урал-LTD», 1999. – С.155–174, 243.
4. Брентано Л. Этика и народное хозяйство в истории. – СПб., 1906.
5. Pozner Michael V. International Trade and Technical Change // Oxford Economic Papers – P. 11–37.
6. Vernon R. International Investment and International Trade in the Product Cycle // Quarterly Journal of Economics, 80: 190-207.
7. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ./Под ред. В.Д. Щетинина.–М.:МО,1993.– 896 с.
8. Enright M.J. The geographical Scope of Competitive Advantage // Stuck in the Region? Changing scales for regional identity / Edited by E. Dirven, J. Groenewegen and S. van Hoof. Utrecht, 1993. – P. 87 –102.
9. Danning J. H. International Production and the Multinational Enterprise. L.: George Allen &Unwin, 1981. – 440 p.
10. Danning J. H. The Globalization of Business: the Challenge of the 1990s. – N.Y.: Routledge, 1993. – 467 p.
11. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізм реалізації: Монографія. – К.: КНЕУ, 2004.– 275 с.
12. Лук'яненко Д.Г., Поручник А.М., Антонюк Л.Л. та ін. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку. Монографія . У 2т.- К.: КНЕУ, 2006.
13. Жаліло Я.А., Базилюк Я. Б., Белінська Я. В., Давиденко С.В., Комаров В.А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації: монографія / Національний ін-т стратегічних досліджень / За ред. Я. А. Жаліло).– К. : Знання України, 2005.– 387с.
14. Стратегічні виклики ХХІ століття суспільству та економіці України: В 3 т./За ред. В.М.Гейця, В.П.Семиноженка, Б.Є. Кваснюка. –К.:Фенікс, 2007.
15. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність. – К.: Знання, 2007.– 670 с.
16. Andrew Burns. Bridging the Technology Divide. Based on World Bank, Global Economic Prospects 2008. // Finance and Development. A Quarterly publication of the International Monetary Fund – June 2008, Volume 45, Number 2. PP. 44–45. – www.imf.org/fandd
17. The Global Competitiveness Report 2008–2009. Word Economic Forum.
18. Абдулов А.Н., Кулькин А.Н. Власть, наука, общество. – М.: ИО-ИОН РАН, 1994. – С.39-45.
19. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку / За ред. акад. НАН України В.М.Гейця. – К.: ІЕП; Фенікс, 2003.– 1008 с.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф.. Петковою Л.О. 27.04.09*

*Надійшло до редакції
11.04.09*